

Storgårdsområdet i Väderstad inför detaljplan inom Vallsberg 1:1 m.fl.

Rapport 2020:168
Arkeologisk utredning, etapp 2

Östergötland, Mjölby kommun,
Väderstads socken, del av fastigheten Vallsberg 1:1 m.fl.

Annika Helander

Storgårdsområdet i Väderstad inför detaljplan inom Vallsberg 1:1 m.fl.

Rapport 2020:168
Arkeologisk utredning, etapp 2

Östergötland, Mjölby kommun,
Väderstads socken, del av fastigheten Vallsberg 1:1 m.fl.

Dnr 511-00640-2020

Annika Helander

Arkeologerna
Statens historiska museer

Arkeologerna

Statens historiska museer

Våra kontor

Linköping

Lund

Mölnadal

Stockholm

Uppsala

Kontakt

010-480 80 00

info@arkeologerna.com

fornamn.efternamn@arkeologerna.com

www.arkeologerna.com

Arkeologerna

Statens historiska museer

Rapport 2020:168

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Bildredigering: Henrik Pihl

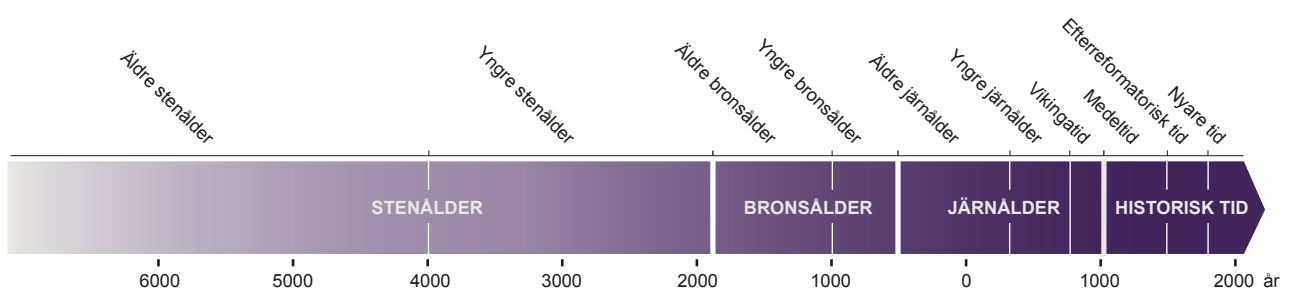
Layout: Henrik Pihl

Omslag framsida: Utdrag ur karta från 1704 som visar Vallsbergs by med den slingrande ån
(Vallsberg nr 1–8, Ägomätning 1704, akt D134-23:1).

Tryck/utskrift: Ätta.45 Tryckeri AB, 2021

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	7
Fornlämningsbilden i området	7
Metod och genomförande	8
Resultat	8
Område 1. L2020:10426, boplats, mellanneolitikum	10
Område 2. L2009:7542 (Väderstad 375) bytomt, Vallsbergs gamla tomt	13
Område 3. L2020:10454 boplats, vikingatid	14
Område 4. L2020:10429 boplatslämning övrig, ceremoniell plats	16
Område 5. L2008:3817 (Väderstad 462), boplats	18
Område 6. L2010:9013, L2010:9005, L2010:9667 och L2009:7480 (Väderstad 7:1–3 och 290)stensättningar, L2009:50 och L2010:6014 (Väderstad 189:1 och 189:2), stensättningar, samt L2009:7483 (Väderstad 358) Färdväg	18
Område 7. L2009:7484 (Väderstad 359) skålgropsförekomst	20
Område 8. L2020:10428 Boplats	21
Förslag till åtgärder	22
Referenser	25
Administrativa uppgifter	26
Bilagor	27
Bilaga 1. Anläggningstabeller	27
Bilaga 2. Fyndtabeller	28

Figur 1. Läget för utredningen markerat på utsnitt ur GSD-Terrängkartan, skala 1:50 000, och GSD-Översiktskartan. Lantmäteriet (CCO).

Sammanfattning

Arkeologerna, Statens historiska museer, har genomfört en arkeologisk utredning etapp 2 inom ett cirka 90 000 kvadratmeter stort område med anledning av Mjölby kommuns arbete med detaljplan för del av Vallsberg 1:1 m.fl. i Väderstad. Resultatet visar både nylokaliserade boplatser samt större utbredning av redan kända sådana. En lämning som är mer av ceremoniell art är lämningarna i den åfåra som haft ett meandrande lopp i åkermarken söder om Väderstad Verken AB.

Vid tidigare tillfällen har arkeologisk utredning och även arkeologisk förundersökning genomförts inom direkt anslutande områden, enligt kommunens dåtida planering. Det som nu är utrett är kompletterande delar i ett sammanhängande område inom östra delen av Väderstads samhälle.

Vi har i denna rapport tagit ett helhetsgrepp om fornlämningsförekomsten och sammanfattar de viktigaste resultaten från samtliga arkeologiska arbeten inom planområdet. Vi föreslår vilka delar som behöver förundersökas inför en planerad exploatering i nedanstående tabell. Under rubriken ”Förslag till åtgärder” återfinns samma tabell men med tillhörande karta, figur 16. Det är dock alltid Länsstyrelsen som fattar beslut om fortsatta åtgärder.

Tabell 1. Resultatsammanfattning.

Område	Lämningsnummer/ RAÄ-nummer	Typ av lämning	Förslag till åtgärd	Kommentar
1	L2020:10426	Boplatser, mellan-neolitik	Förundersökning	Nypåträffad fornlämning
2	L2009:7542/ Väderstad 375	Bytomt Vallsbergs gamla tomt	Förundersökning inom delar av bytomten	Bytomten är delvis förundersökt (Ajneborn 2012)
3	L2020:10454	Boplatser, vikingatid	Förundersökning inom delar av boplatserna	Boplatserna är delvis förundersökt (Ajneborn 2012)
4	L2020:10429	Boplatserlämning övrig, ceremoniell plats	Förundersökning	Nypåträffad fornlämning
5	L2008:3817/ Väderstad 462	Boplatser	Förundersökning	Boplatserna lokaliserades år 2008 (Sköld 2008) och delar förundersöktes (Ajneborn 2012) med bristfälligt resultat.
6	L2010:9013, L2010:9005, L2010:9667 L2009:7480 (Väderstad 7:1–3 och 290) L2009:50 L2010:6014 (Väderstad 189:1 och 189:2) samt L2009:7483 (Väderstad 358)	Gravar i form av stensättningar, samt färdväg	Förundersökning inom fornlämningsområdet tillhörande stensättningar. Färdvägens sträckning genom planområdet kan med fördel dokumenteras genom inmätning	Eftersom det troligen förekommer flera gravar dolda under markytan blir sannolikt en arkeologisk förundersökning aktuell i hagmarken inom det markparti som redovisas i figur 12. Färdvägen har delundersökts vid tidigare förundersökning (Ajneborn 2012).
7	L2009:7484/ (Väderstad 359)	Skålgropsförekomst	Inga ytterligare åtgärder	Markområdet invid berghällen med skålgropen har ingått i tidigare utredning (Sköld 2008) och förundersökning (Ajneborn 2012) då endast två hårdar och två samlingar av skårviga stenar invid bergets fot lokaliserades.
8	L2020:10428	Boplatser	Förundersökning	Nypåträffad fornlämning

Figur 2. Utredningsområdet (lila markering) och närbelägna forn lämningar (enligt KMR) markerat på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan. Skala 1:10 000. © Lantmäteriet.

Bakgrund

Mjölby kommun arbetar med en detaljplan för del av Vallsberg 1:1 m.fl. i Väderstad, även kallat Storgårdsområdet. Delar av det tänkta planområdet omfattas av en byggnadsplan från 1982, medan för en annan del av området pågick ett planarbete fram till cirka 2010. I samband med det arbetet genomfördes arkeologisk utredning etapp 2 och förundersökning inom delar av det nu aktuella området.

Den senaste utredningen genomfördes under 21–29 september 2020. Avsikten med denna rapport är att sammanställa och redovisa resultaten från samtliga arkeologiska arbeten inom det aktuella planområdet. Redovisningen ska kunna användas i Mjölby kommuns kommande utveckling inom området.

Fornlämningsbilden i området

Fornlämningsmiljön i och kring Väderstad har beskrivits vid ett flertal tillfällen, framför allt i samband med nysträckningen av E4:an under 1990-talet. Därför hänvisas till dessa och till tidigare utredningsarbeten i Väderstadsområdet, framför allt den landskapsanalyserande rapporten UV Linköping 1996:28 av L. Z. Larsson, B. Jönsson och M. Widgren.

Inom planområdet finns registrerade fornlämningar. Stora delar av Vallsbergs gamla tomt L2009:7542 (Väderstad 375) berörs. Bytomten är omfattande och oregelbunden, och breder ut sig på båda sidor av Vallsbergsvägen, se figur 16. Ännu finns en gårdsbebyggelse kvar inom den ursprungliga byn, Nygården. På figur 3, 16 och 17 redovisas ett streckat område kring Nygården som är undantaget den planerade exploateringen.

Enstaka lämningar tillhörande bytomten har framkommit vid den tidigare förundersökningen (Ajneborn 2012). Norr om Nygården och ett intilliggande bergsparti framkom delar av en vikingatida boplats som är belägen inom Vallsbergs bytomt. Den vikingatida boplatsen har hittills inte erhållit något RAÄ- eller L-nummer.

Från Nygården leder en äldre färdväg L2009:7483 (Väderstad 358) österut till den dåtida kyrkan som stod i Väderstads bytomt. Nu mera är det en ödekyrka. Lämningarna tillhör medeltid och historisk tid, och färdvägen är delvis ännu i bruk. I anslutning till färdvägen finns en skålgropsförekomst på L2009:7484 (Väderstad 359) på ett impediment i åkermark. Lämningar av denna typ härrör generellt från brons- eller äldre järnålder.

Nordöst om skålgropsförekomsten finns en boplats L2008:3817 (Väderstad 462) som upptäcktes vid den tidigare utförda utredningen (Objekt 1, Sköld 2008). Boplatsen, där bl.a. stenskodda stolphål, skärersten och keramik framkom, är belägen i åkermark. Inom boplatsområdet finns ett mindre impediment med stenpackningar och stenrader vilka indikerar förekomst även av gravar. Lämningarna bedömdes vara av äldre järnålderskaraktär.

I direkt anslutning till boplatsen, men direkt utanför planområdet, finns ett flertal registrerade stensättningar i hagmark, bl.a. Väderstad 7:1–3 och 290.

En förundersökning har utförts inom boplatsen L2008:3817 (Ajneborn 2012). Resultatet kan dock ifrågasättas eftersom inga boplatslämningar påträffades vid det tillfället.

Metod och genomförande

Utredningsområdet var omfattande, cirka 90 000 kvadratmeter stort, vilket krävde noggrannhet i urval. Sökschakt grävdes således inom områden som bedömdes utgöra särskilt topografiskt gynnsamma för bosättningar under förhistorisk tid.

Två partier av av bytomten, invid ån i sydvästra delen av planområdet och söder om Nygården, var skogsbeväxt vilket hindrade sökschaktning. Marken var vid utredningstillfället också sank invid ån. Enligt det äldre kartmaterialet har det funnits byggnader här (se figur 17). Byggnaderna på de historiska kartorna är dock symboler för hus, och visar inte den verkliga placeringen.

Platserna fotograferades innan grävningen påbörjades. Med hjälp av hjulburen grävmaskin grävdes därefter matjorden skiktvis bort, ned till den nivå där marken var orörd, oftast 0,30–0,40 meter djupa.

Handredskap i form av fyllhammare, norgehacka och skärslev användes för framtagning av enskilda anläggningar. Inga anläggningar undersöktes. De fynd som framkommit låg under matjordslaget, ovanpå lämningarna.

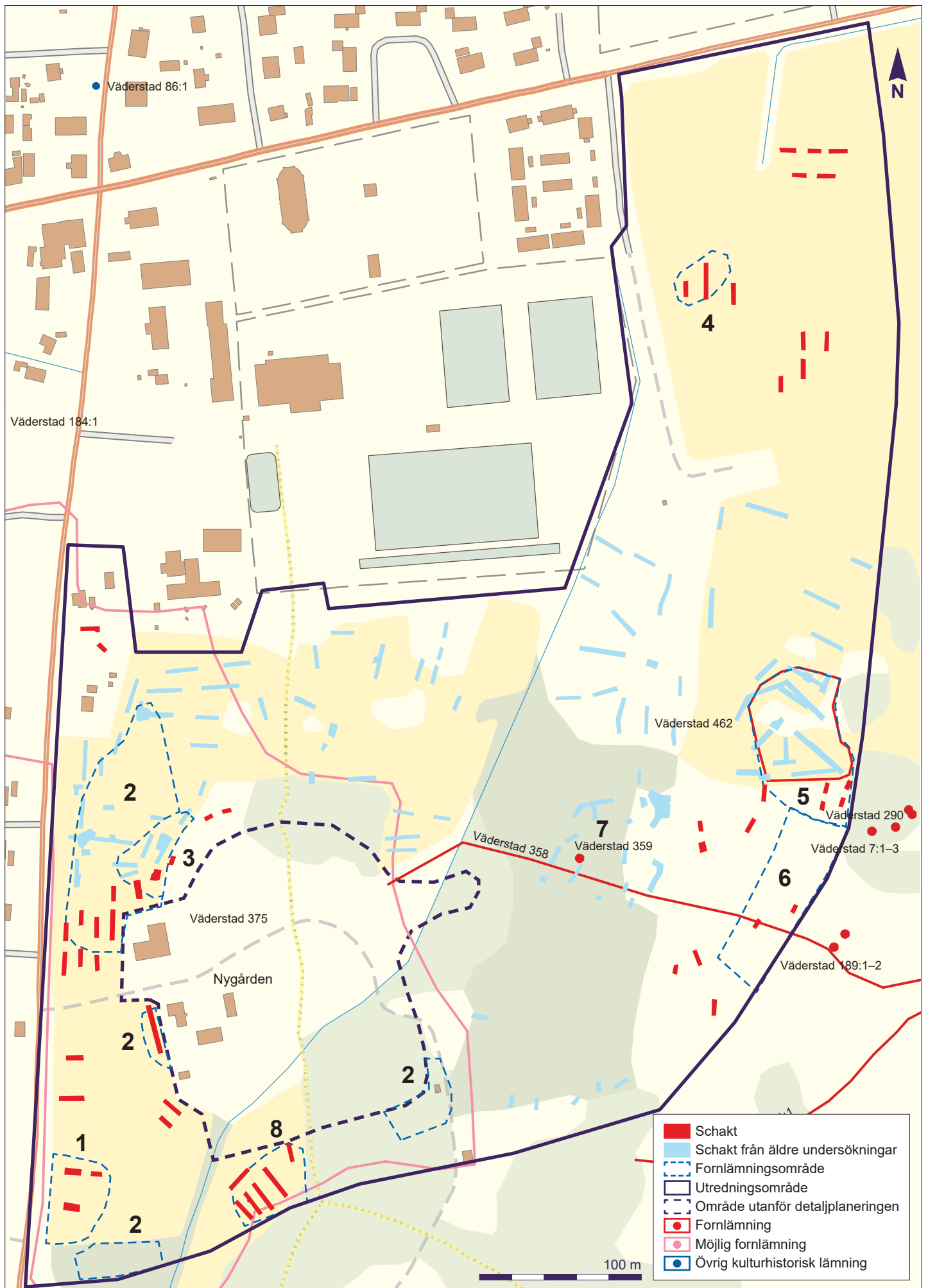
Sökschakt och framkomna lämningar lägesbestämdes med hjälp av en RTK-GPS. Lämningarna fotodokumenterades och beskrevs därefter i textform där form, storlek och fyllning beskrivits från det som varit synligt utan undersökning. Sökschakten återfylldes därefter. Eftersom en utredning generellt sett inte ska rendera fyndmaterial tillvaratogs endast fynd som var av vikt för tolkningen av platserna. Fynden har registrerats, och all dokumentation har bearbetats och lagrats i dokumentationssystemet Intrasis.

Resultat

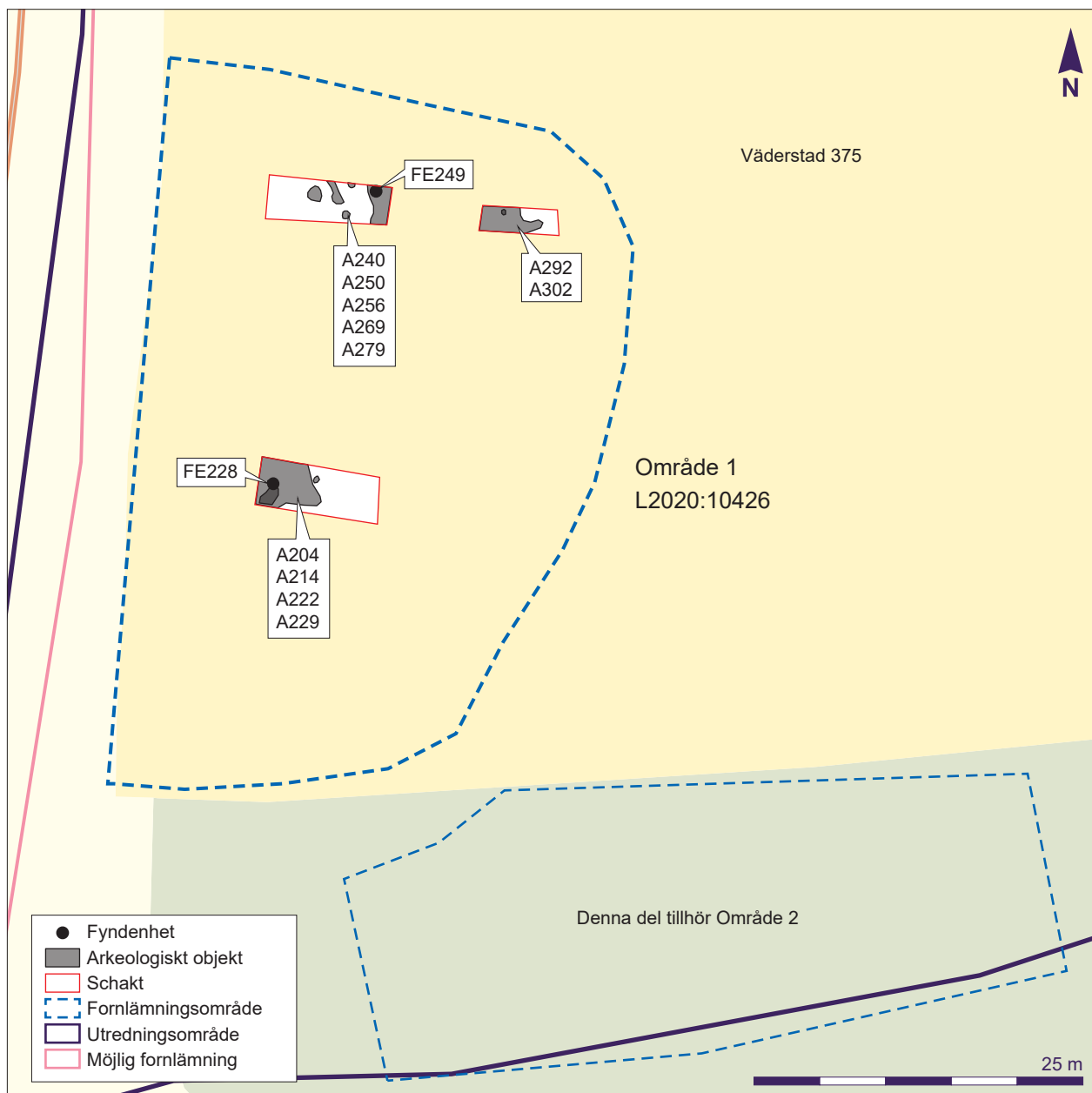
Redovisningen nedan sammanfattar tidigare arkeologiska resultat med de senaste, vilket redovisas på kartutdrag och planritningar. I syfte att få en helhetsbild redovisas hela planområdet, dvs inte de olika delområdena som varit aktuella. Vi redovisar också vilka åtgärder enligt KML som sannolikt kommer att bli aktuella vid en exploatering.

De olika fornlämningsområdena inom planområdet redovisas medsols med början i sydväst. Vi har valt att numrera områdena från 1 – 8 i syfte att lättare orientera sig i de platsspecifika kartredovisningarna, se fig 3. I bilaga 1 redovisas de arkeologiska anläggningar som framkommit vid årets utredning, i övrigt hänvisas till de tidigare rapporterna från 2008 och 2012. Det gäller även för fynden, som redovisas i bilaga 2.

Den å som hänvisas till är ett vattendrag som till stora delar är utträtad och kulverterad. Historiskt kartmaterial visar dock att det har varit en meandrande å som haft sitt lopp förbi platsen för Väderstad Verken AB och genom det aktuella planområdet (se framsidan och figur 17).

Figur 3. Översikt med numrerade fornlämningsområden. Samtliga sökschakt är markerade, de röda är från årets utredning de ljusblå är från äldre utredning och förundersökning. Skala 1:3000.

Figur 4. Plan över skakten och påträffade anläggningar och fynd inom nypåträffad boplats, L2020:10426. Skala 1:500.

Område 1. L2020:10426, boplats, mellanneolitikum

I åkermarken invid Vallsbergsvägen, söder om infarten till Nygården, finns sanka partier invid ån som här inte är kulverterad. I ett område närmast Vallsbergsvägen, längst i sydväst, finns en platåliknande avsats där boplatslämningar påträffades i form av kulturlager, skärerstenar, gropar och stolphål samt förhistorisk keramik, FE228, 249. Avsatsen är belägen cirka 105–110 meter över havet och marken sluttar därefter mot vattendraget i öster (se figur 5).

I sökschakt öster om platån sjönk marknivån och lagret blev mäktigare. Inom ramen för utredningen gick det inte att avgöra om det rör sig om eroderat kulturlager eller mörkfärgad matjord, som ofta kan iaktas inom bytomter. Boplatsen avgränsas artificiellt västerut av Vallsbergsvägen, och i övrigt bedöms utbredningen i stort sett

Figur 5. Boplatslämningarna ligger i de öppna schakten på avsatsen längst bort, till höger i bild. Mot sydväst.
Foto: Annika Helander.

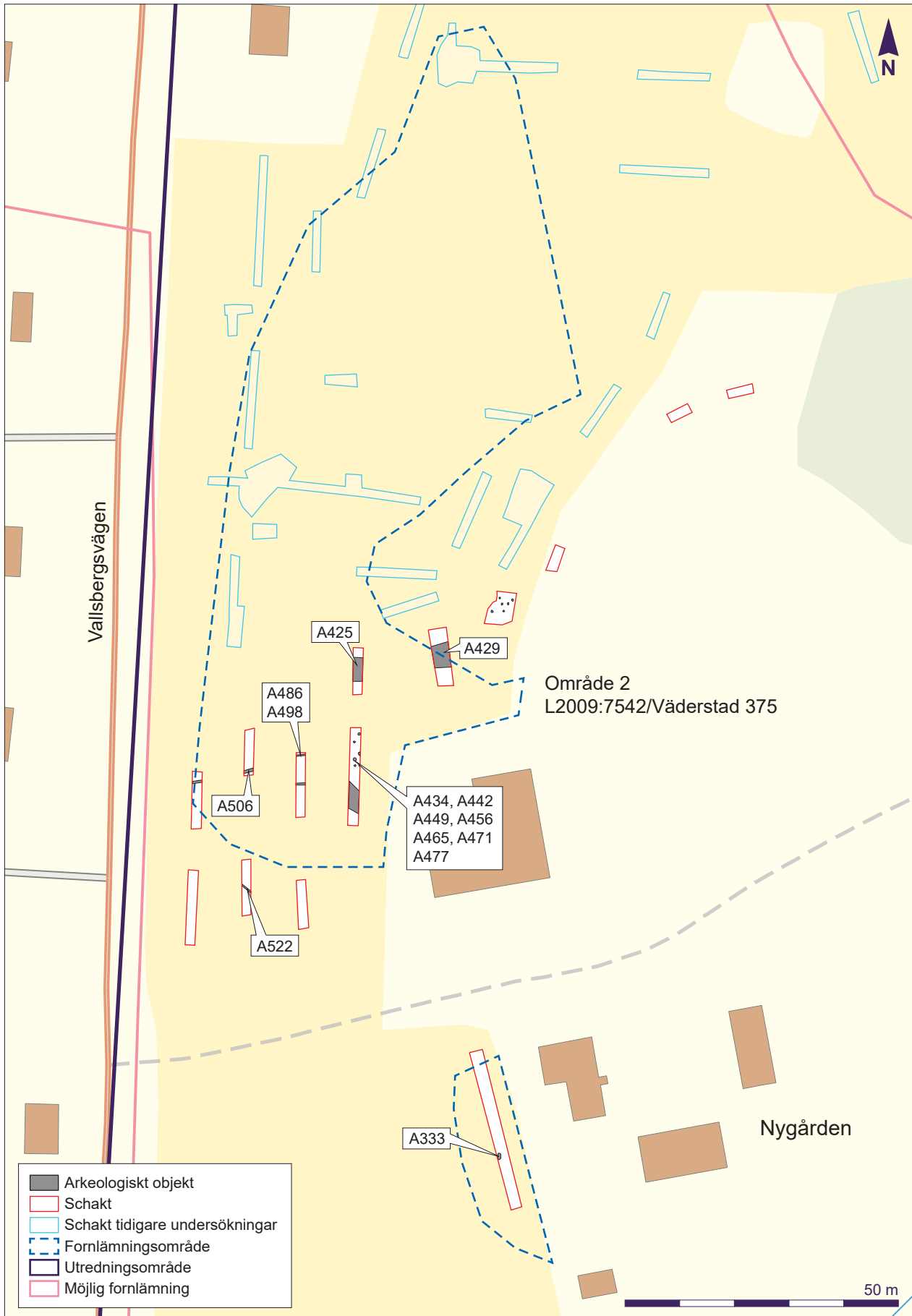
begränsas till det som finns kvar av platån med sluttning mot öst och sydöst (se figur 4).

Keramiken som framkom har speciella karaktärsdrag. En skärva, FE228, har därför analyserats av Torbjörn Brorsson, KKS:

”Kärlet hade varit tillverkat av en lera som magrats med krossad bergart och största bergartskorn har uppmätts till 6,4 mm. Skärvan var relativt fint glättad och i brottytan finns det tecken på att kärlet byggts upp med rullbyggnad. Bergarten som använts till magring var granitisk med en hög halt av röd fältspat och man hade siktat magringen innan den tillsattes till leran. Det innebär att man undvek de mindre bergartskornen.... Framför allt kärlgodset, men även uppbyggnadstekniken indikerar samstämmigt att skärvan bör dateras till tidig- eller mellanneolitikum och då troligtvis till den yngre perioden.”

Boplatslämningarna kan sannolikt dateras till mellanneolitikum, en tidsperiod av stenåldern då boplatsen ofta anlades i närheten till vatten och vattendrag. Förekomsten är intressant då flera bosättningar från senmesolitikum och neolitikum, i liknande miljö endast en dryg kilometer söderut, dokumenterades i samband med att E4:an byggdes (se Molin m.fl. 1999, Sundberg 2000, Larsson & Molin 1998).

Enligt de historiska kartorna över Vallsbergs by fanns ingen bebyggelse i det som idag är åkermark i den här delen av området.

Figur 6. Plan över lämningar som bedöms tillhöra Vallsbergs gamla tomt, L2009:7542. Skala 1:1000.

Fig 7. Sökschakt grävdes i åkermarken mellan Nygården och Vallsbergsvägen. Mot nordväst. Foto: Annika Helander.

Område 2. L2009:7542 (Väderstad 375) bytomt, Vallsbergs gamla tomt

Vallsberg bestod på 1600- och 1700-talen av en oregelbundet formad by med sex glest placerade gårdar (se framsidan). Trots en reglering av byn i samband med storskiftet och en utflyttning av flera gårdar så framstod byns bebyggelsestruktur ännu på 1940-talets Ekonomiska karta på ett sätt som i stora drag överensstämmer med den äldre. Idag är det Nygården som ligger kvar på samma plats. Marken norr, väster och sydväst om Nygården utgörs av flack åkermark, medan marken åt söder, öster och sydöst främst utgörs av tät, slyig löv- och blandskog. Genom bytomten rinner som nämnts en utträtad å.

Vid den tidigare utförda arkeologiska förundersökningen grävdes ytor och sökschakt i åkermarken norr om Nygården, och norrut mot skolområdet. Lämningar från den historiska byn framkom bland annat stensatta dräneringsdiken som förekom generellt under 1700- och 1800-talen. I matjorden och i fyllningar förekom obrända djurben, tegel, porslin och annat som stärkte den sentida karaktären.

Ett spismursröse framkom, cirka 2×3 meter stort, med innehåll av bränd lera, tegel, kol och sot men även sentida kakel, flintgods och glas. Röset rensades fram, men undersöktes inte vid förundersökningen. Vid förundersökningen påträffades även stenlagda ytor under matjorden vilka tolkades som förstärkning av vattensjuka partier (Ajneborn 2012).

Vid den nu utförda utredningen i åkermarken påträffades inga byggnader som tillhört den historiska bebyggelsen. Schakt grävdes även inom en idag obebyggd tomt mellan två villor utmed Vallsbergsvägen. Enligt historiska kartor bestod tomten av berg, vilket

fortfarande stämmer. Under gräsmattan fanns endast utfyllnads-massor i bergsskrevorna.

Däremot påträffades en kraftig härd i ett sökschakt i åkermarken direkt väster om Nygården. Troligen har eldstaden tillhört den historiska bybebyggelsen som legat på platsen för Nygården, som är högt belägen inom bytomten, på ett bergsparti (figur 6). En framtida förundersökning av bytomten bör omfatta platsen för gårdarna längst i sydväst och i söder (se figur 3 och 17). Platserna är idag svårtillgängliga och träd behöver fällas för framkomligheten. Marken är dessutom delvis sank.

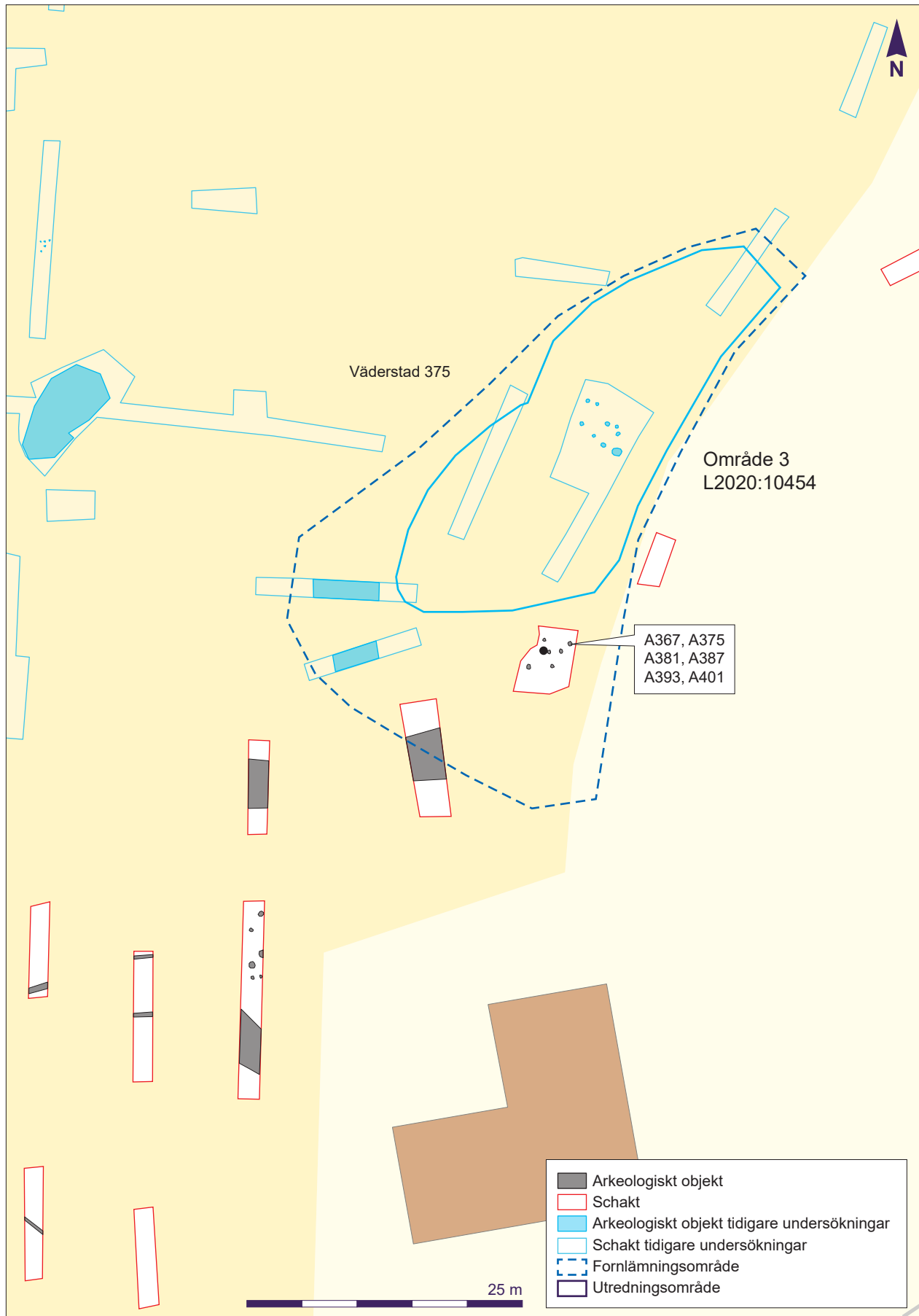
I åkermarken norr om infarten till Nygården framkom breda diken eller större gropar innehållande obrända ben och slagg som tolkas tillhöra den historiska byn (figur 7). Här fanns även boplatsslämningar så som stolphål och gropar. Avgränsningen mellan dessa och den intilliggande vikingatida bopplatsen är otydlig, se nedan.

Område 3. L2020:10454 boplat, vikingatid

Åkermarken invid Vallsbergsvägen och Nygården är i huvudsak flack, men invid berg i dagen norr om gården finns en tydlig avsats/platå (se figur 9). Vid förundersökningen år 2012 framkom ett kulturlager och åtta stolphål på platån. Lagret, som delvis undersöktes, var 0,08 meter djupt och innehöll bränd lera, kol, brända och obrända ben, skörbrända stenar, en järnkniv och ett bronsbleck, samtliga av förhistorisk karaktär. Två kolprover ¹⁴C-analyserades och resultatet visade samstämmigt till vikingatid (Ajneborn 2012 s.11).

Vid aktuell utredning framkom fortsättningen söderut av den vikingatida bopplatsen i form av stenskodda stolphål i lera (se figur 8). Matjordslagret var här jämförelsevis tunt, cira 0,25 meter, och kulturlagret som iakttagits år 2012 saknades. Troligen är det sönderplöjt med hänvisning till det grunda matjordsdjupet. Ingen avgränsning söderut kunde lokaliseras vid utredningen.

Utbredningen av bopplatsen inom utredningsområdet har kunnat fastställas österut, där berg vidtar. Åt norr avgränsades bopplatsen under den tidigare utförda förundersökningen. Gränsen mellan den vikingatida delen och den medeltid/historiska bytomten är något flytande västerut. Här påträffades stenlagda ytor som inte undersöktes vid förundersökningen. Vid utredningen framkom diken eller stora gropar men även stolphål av förhistorisk karaktär.

Figur 8. Plan över den tidigare förundersökta delen av den vikingatida boplatsen, samt över fortsättningen söderut som framkom vid årets utredning. Skala 1:500.

Figur 9. Under matjorden i åkermarken finns en vikingatida boplats på denna avsats invid berget till höger i bild. Mot nordöst. Foto: Annika Helander.

Område 4. L2020:10429 boplatslämning övrig, ceremoniell plats

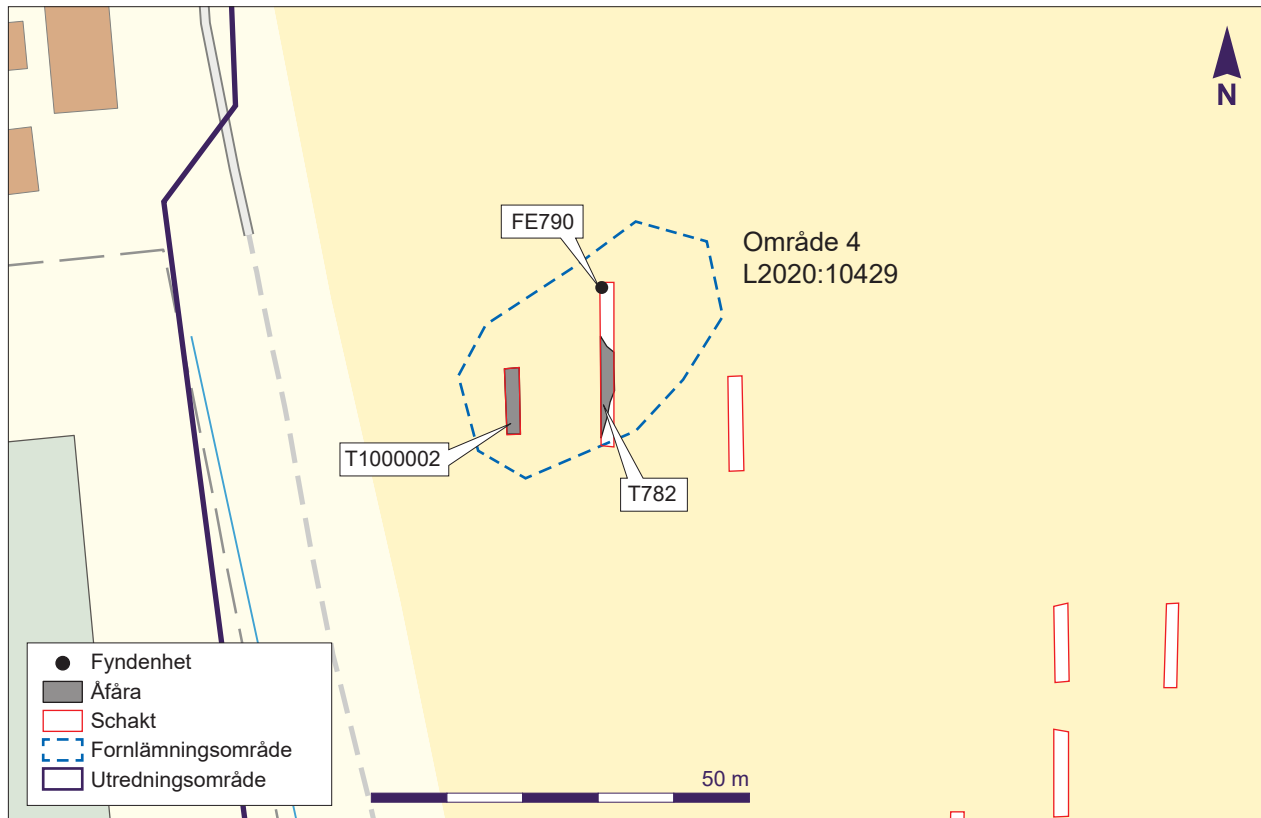
En plats som kan beskrivas närmast som ceremoniell är lämningarna i och invid den åfåra som haft ett meandrande lopp i åkermarken söder om Väderstad Verken AB. Åkermarken är svagt böljande och sökschakt grävdes på partier som valts ut i förhållande till den tidigare topografen, där ån runnit genom området i nordöst-sydvästlig riktning.

Inom ett område i sydvästra delen av åkerområdet framkom gråfärgad, vattenspåverkad lera under 0,40 meter matjord, vilket indikerade spåren efter vattendraget. I ett intilliggande sökschakt framkom betydligt tydligare spår i den ljusa lera (se figur 10 och 11).

Åfåran hade här en fyllning av sot, kolstänk och skärviga stenar. I det som varit den forna strandkanten framkom ett redskap av flinta, FE790. En sektion grävdes i åfårans fyllning som visade en brant lutning, d.v.s. en å med djup. Resultatet visar att ceremoniella aktiviteter troligen har ägt rum invid ån, så som det konstaterades vid en undersökning av samma åfåra vid Väderstad Verken AB år 2007. Här fanns kulturlager med skärvsten, keramik och ben samt härdar från yngre bronsålder och förromersk järnålder. Härifrån finns även dateringar från tidigneolitikum, och i anslutning till vattendraget fanns flintfragment samt en fragmenterad tjocknackig, slipad yxa. Lämningarna bedöms ha ett direkt samband med vattendraget (Karlsson 2012).

En parallell finns bland annat i Hulje utanför Mjölby där ceremoniella handlingar direkt kan kopplas till en äldre åfåra (Petersson 2013).

Lämningarna efter de rituella händelserna i anslutning till den meandrande ån är inte avgränsade, trots grävda sökschakt. De kan förekomma på flera platser inom utredningsområdet, beroende på varierande bevaringsförhållanden.

Figur 10. Plan över åfåran med fyllning av sot, kolstänk och skärviga stenar samt fynd av flinta, FE790. Skala 1:1000

Figur 11. Gråfärgad, vattenpåverkad lera med sot, kolstänk och skärviga stenar. Fyndet av flinta påträffades i schaktets borte ända. Mot norr. Foto: Annika Helander.

Område 5. L2008:3817 (Väderstad 462), boplats

Vid den tidigare utförda utredningen, år 2008, konstaterades boplatslämningar av äldre järnålderskaraktär i flack åkermark. Här framkom även boplatsindikerande lämningar i form av skärvsten, kol, bränd lera och keramik. Inom boplatsområdet finns ett mindre impediment med en stenrad med en intilliggande skärvstenspackning. Tolkningen som eventuell grav/stensättning stärktes av den intilliggande gravmiljön från äldre järnålder (Sköld 2008), stensättningarna L2010:9013, L2010:9005, L2010:9667 och L2009:7480 (Väderstad 7:1–3 och 290).

Vid förundersökningen år 2012 grävdes ytterligare sökschakt i syfte att begränsa boplatsdelen. Resultatet var nedslående då endast två diffusa sotfläckar påträffades. Den stensättningsliknande anläggningen på impedimentet undersöktes inte (Ajneborn 2012).

Den aktuella utredningen omfattade delar av hagmarken direkt söder om boplatsen och direkt väster om gravmiljön (se figur 12 och 13). Söder om nämnda gravar i form av stensättningar finns ytterligare stensättningar strax utanför planområdet, L2009:50 och L2010:6014 (Väderstad 189:1 och 189:2).

Hagmarken har under historisk tid varit odlingsmark. Ett flertal röjningsrösen finns inom utredningsområdet, placerade på uppskjutande berg, och även andra agrarhistoriska lämningar. Eftersom marken nyttjades för odling så sent som under 1940-talet enligt Ekonomiska kartan (J133-8E3j50) utgör de inga fornlämningar.

Sökschakt grävdes i anslutning till den boplats som tidigare konstaterats, L2008:3817, i syfte att utreda avgränsningen åt söder. Under cirka 0,30 meter djupt matjordslager påträffades fortsättningen av boplatsen i moränmark. Lämningarna utgjordes av stenpackningar, skärvstenar, stenskodda stolphål (se figur 12). På stenpackningarna framkom förhistorisk keramik och ett skifferbryne FE534 och FE1000006.

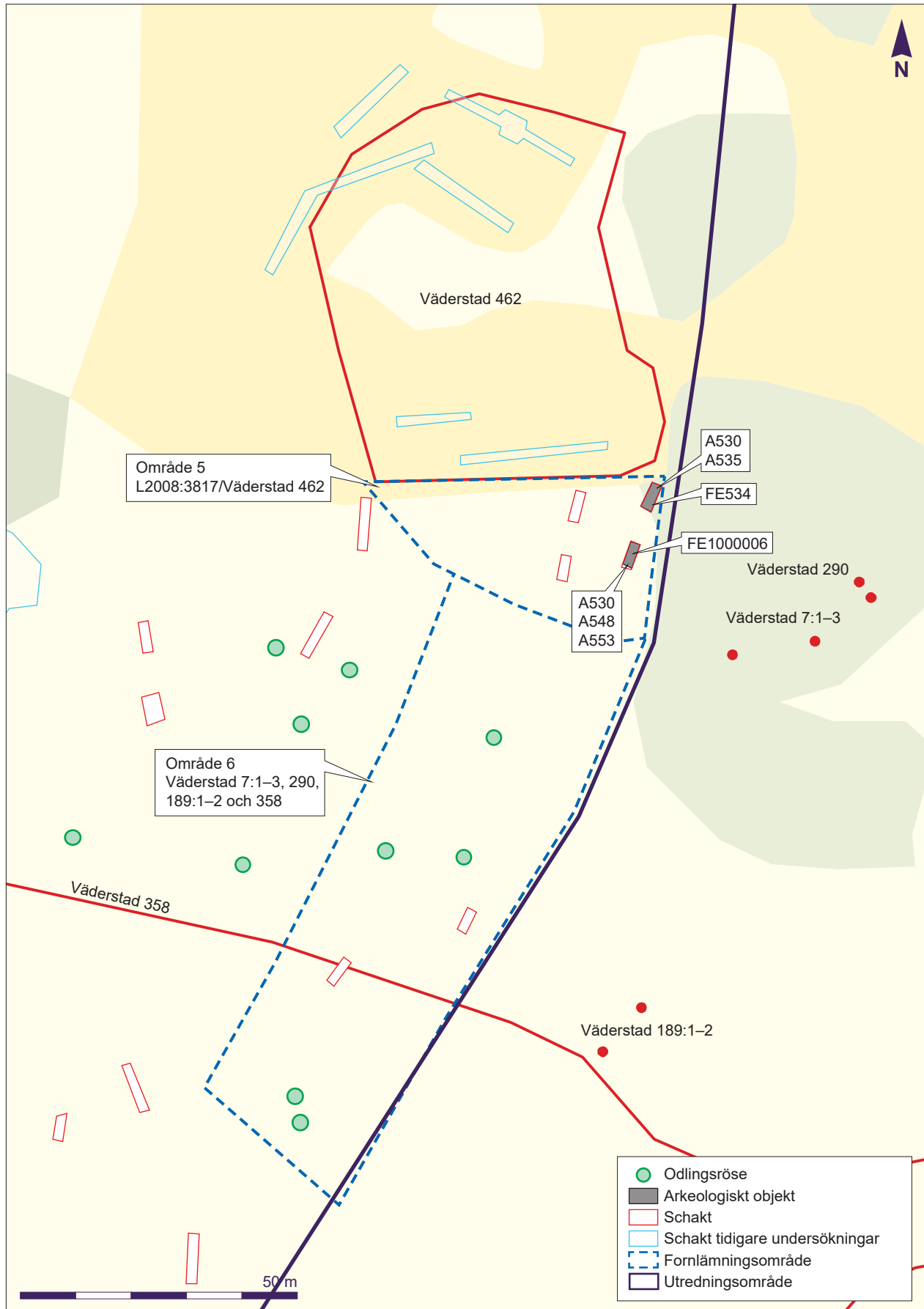
Boplatslämningarna, som inte är avgränsade åt söder eller väster inom utredningsområdet, bildar tillsammans med gravarna en fornlämningsmiljö där fler gravar kan förekomma dolda under mark.

Område 6. L2010:9013, L2010:9005, L2010:9667 och L2009:7480 (Väderstad 7:1–3 och 290) stensättningar, L2009:50 och L2010:6014 (Väderstad 189:1 och 189:2), stensättningar, samt L2009:7483 (Väderstad 358) färdväg

I anslutning till planområdets östra gräns finns flera registrerade gravar i form av stensättningar, se rubriken. Eftersom det är troligt att det förekommer flera gravar dolda under markytan blir sannolikt en arkeologisk förundersökning aktuell i hagmarken inom det markparti som redovisas i figur 12.

Genom hagmarken leder också en äldre färdväg, L2009:7483 (Väderstad 358), som till delar används än idag (se figur 12). Vägen förband Vallsbergs by med Väderstads by med sin kyrka. Kyrkan flyttades till sin nuvarande plats och invigdes år 1840. Förr kallades vägen för "Vintergatan" enligt muntlig uppgift från boende i Väderstads by (K-G Eriksson).

Färdvägen har beskrivits i KMR som 720 meter lång, 3–3,5 meter bred och delvis omgiven av diken, och finns markerad på kartor från 1700-talet. Vid förundersökningen år 2012 undersöktes delar av färdvägen. Den ovanpåliggande matjorden grävdes bort på två

Figur 12. Plan över lämningar som tillhör boplatsen L2008:3817. Planen visar också fornlämningsmiljön med gravar i form av stensättningar (område 6). Skala 1:1000.

Figur 13. I sökschakten i hagmarken framkom boplatslämningar tillhörande L2008:3817. Fyra stensättningar ligger i den trädbevuxta delen direkt bakom schakten. Mot öster. Foto: Annika Helander.

ställen och därunder framträdde dels två stensatta hjulspår, dels sammanhängande stenpackningar. Det kunde iakttas tre olika faser där den äldsta utgjordes av de stenbelagda hjulspåren. I en mellersta brukningsfas framkom en hästkosöm (Ajneborn 2012, s. 12). Bitvis är vägen osynlig ovan mark, men delar av den används som gång- och ridvägar idag. Vägen är inlagd i KMR efter äldre kartor och sträckningen har visat sig skilja sig från verkligheten. En inmätning av den reella sträckningen inom planområdet vore en lämplig åtgärd.

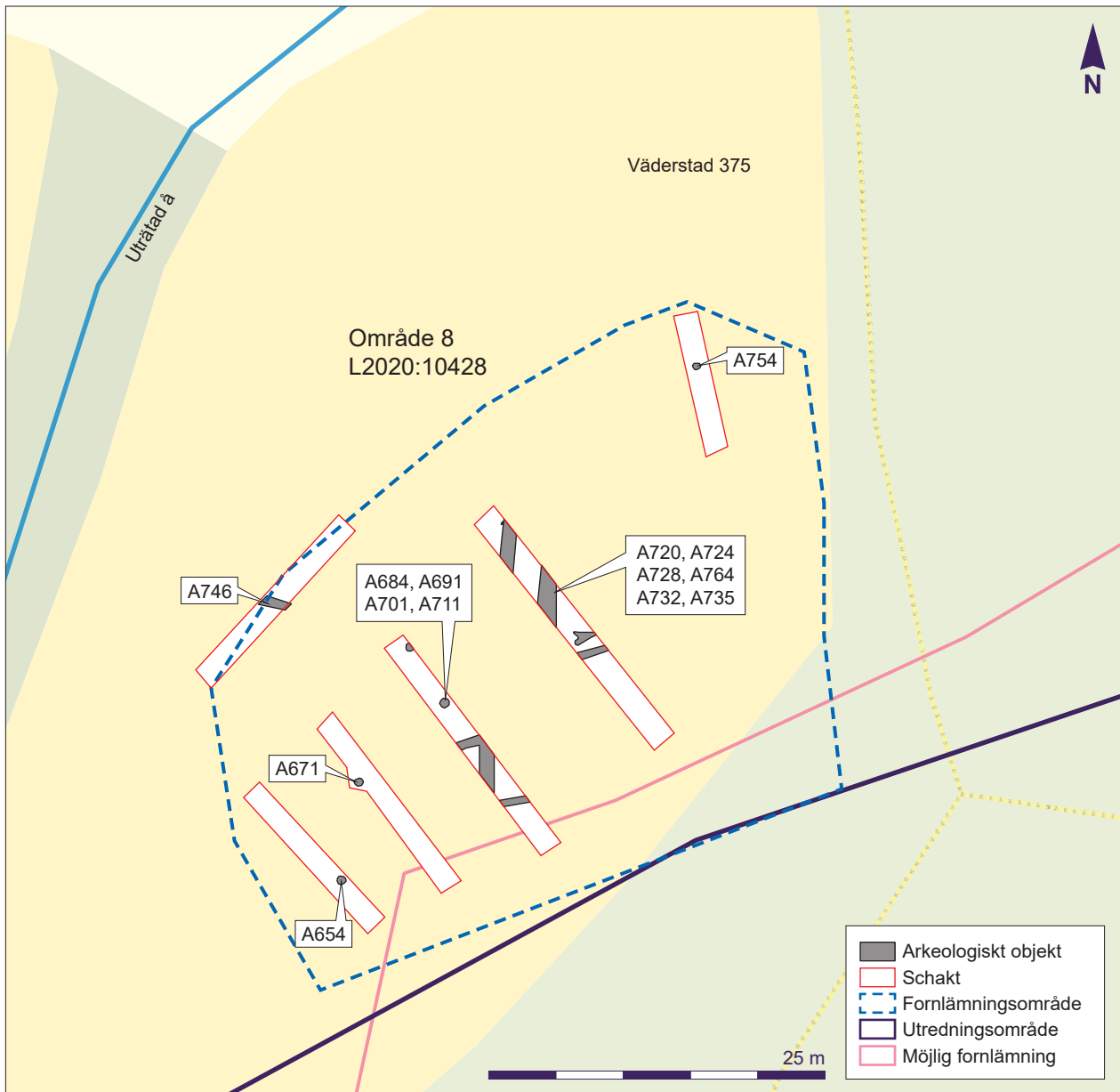
Område 7. L2009:7484 (Väderstad 359) skålgropsförekomst

Vid den tidigare utförda utredningen grävdes sökschakt i anslutning till fornlämning L2009:7484 bestående av en skålgrop på krönet av en bergsrygg, på ett impediment i åkermark.

Strax norr om berget med skålgropen framkom två härdar av äldre järnålderskaraktär (Sköld 2008, s. 9). Vid den efterföljande förundersökningen grävdes sökschakt och ytor invid skålgropsberget (se figur 3). I schakten påträffades ihopsamlad skärvig och skörbränd sten invid bergets fot, men inga anläggningar eller fynd framkom (Ajneborn 2012, s. 14).

Område 8. L2020:10428 Boplats

Söder om Nygården, inom Vallsbergs gamla tomt, grävdes sökschakt i åkermark. Åkermarken bildar en avsats närmast ett bergsparti i söder, därefter sluttar marken svagt åt norr mot ån.

Figur 14. Plan över sökschakten i åkermarken söder om Nygården. Skala 1:500.

Sökschakt grävdes på avsatsen och i sluttningen. Under cirka 0,40 meter matjord framkom flera glest liggande, urlakade härdar på underlag av silt. Den urlakade karaktären indikerar att det kan vara neolitiska lämningar. Lämningarna påträffades på östra sidan av ån, och på västra sidan av vattendraget framkom boplatslämningarna med mellanneolitisk keramik.

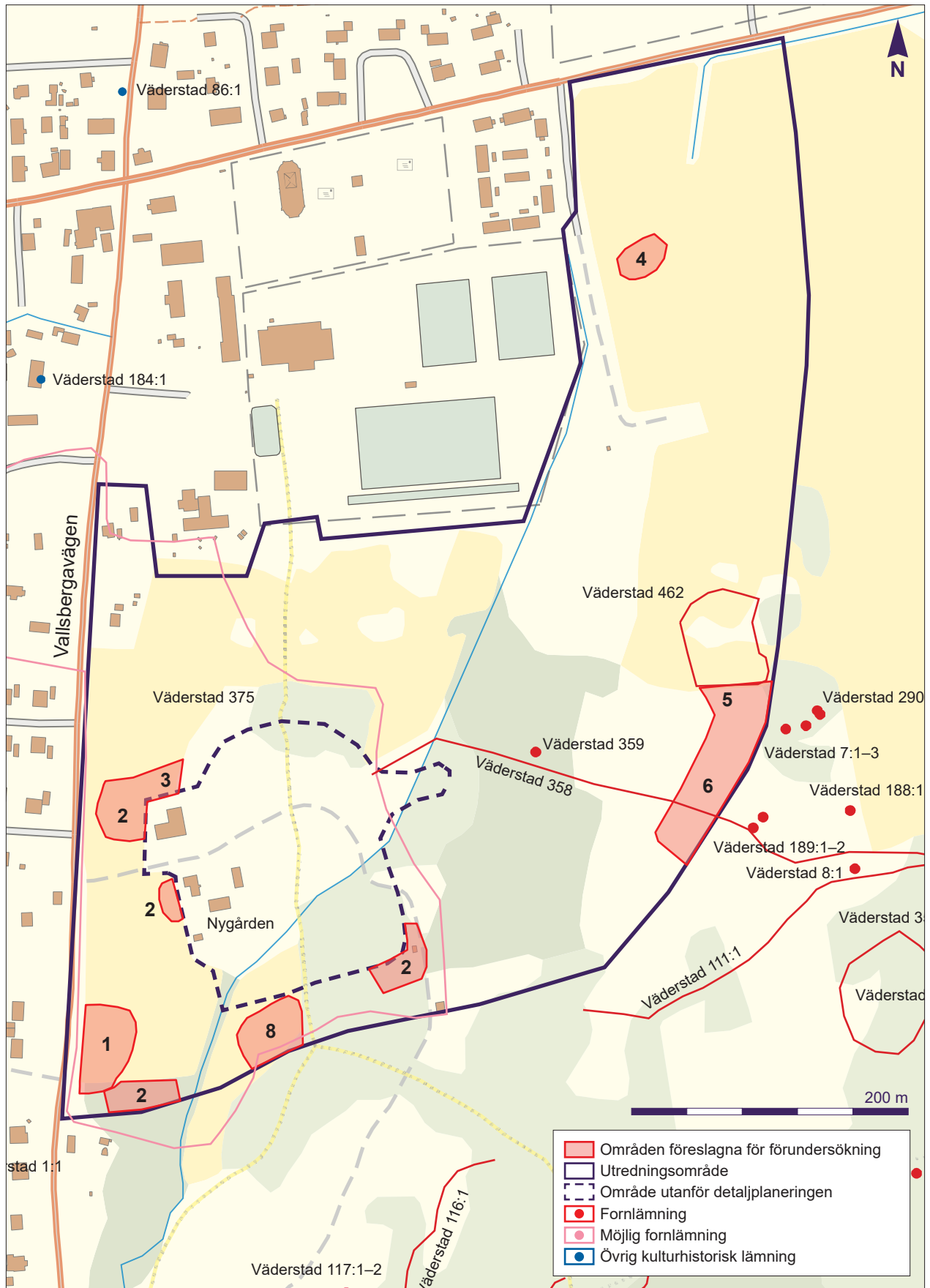
Här påträffades också flera diken som bedöms höra till den historiska bytomten. Boplatsten har inte avgränsats vid utredningen, men utredningsområdet avgränsar i norr och söder, åt öster vidtar annan terräng och markslag, åt väster planar marken ut och ån avgränsar naturligt.

Förslag till åtgärder

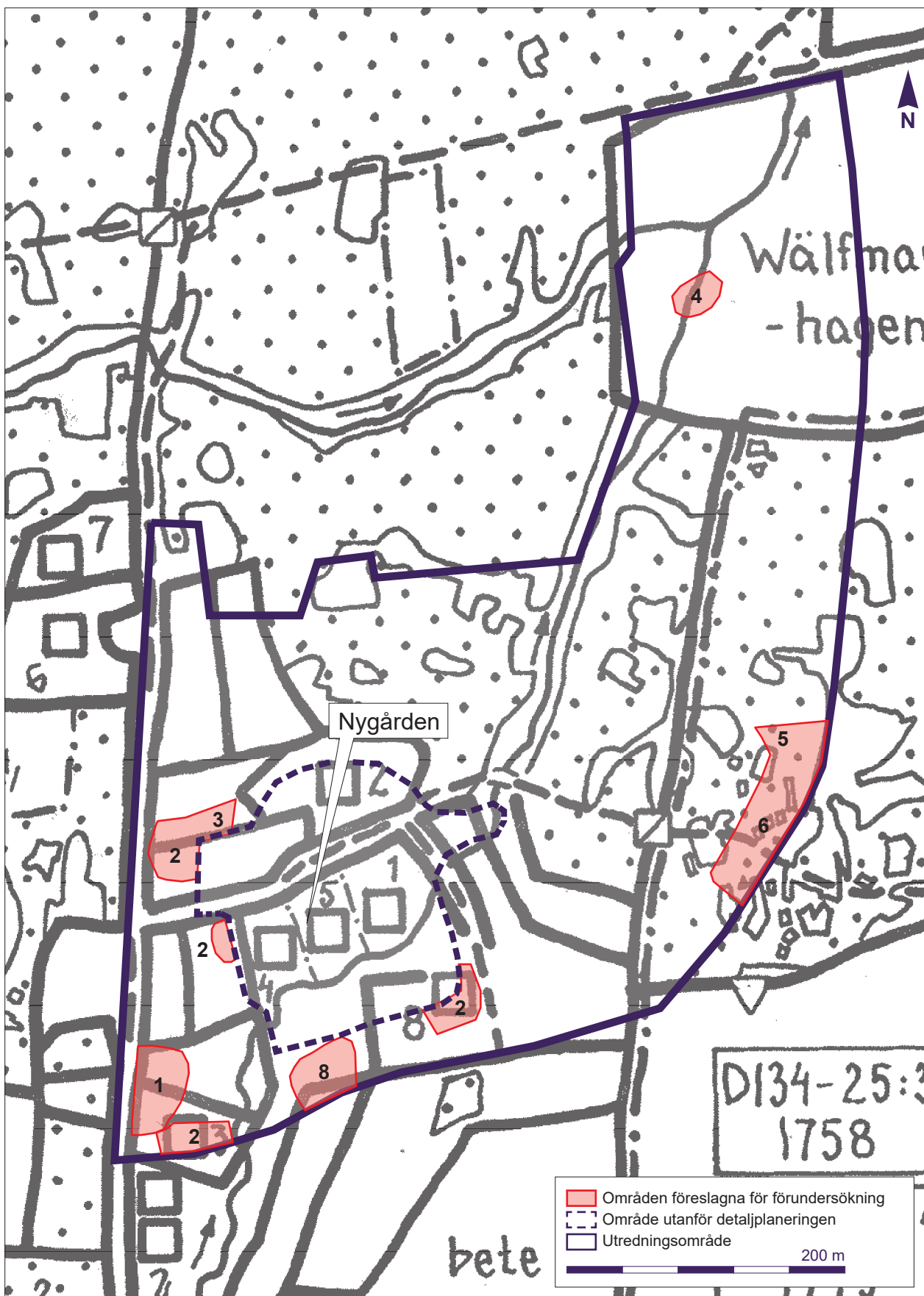
Inom planområdet finns flera områden med fornlämningar. Eftersom de arkeologiska arbetena är utförda under olika skeden i processen ligger de inte ”i fas”. En del av planområdet är redan förundersökt. I syfte att komma i fas behöver därför vissa områden förundersökas, om exploatering planeras. Om exploatering av området, eller delar av området, blir aktuell kommer därefter slutundersökning generellt att krävas. Vissa fornlämningar kan visa sig vara av mindre omfattning, och kan undersökas, dokumenteras och grävas bort under förundersökningen. Det visar sig först under förundersökningen. Vi redovisar därmed de områden som kommer att behöva förundersökas, se figur 16. Det är dock alltid Länsstyrelsen som enligt Kulturmiljölagen beslutar om vilka åtgärder som kommer att behövas inför en exploatering.

Tabell 2. Resultatsammanfattning och åtgärdsförslag.

Område	Lämningsnummer/ RAÄ-nummer	Typ av lämning	Förslag till åtgärd	Kommentar
1	L2020:10426	Boplats, mellanoolitisk	Förundersökning	Nypåträffad fornlämning
2	L2009:7542/ Väderstad 375	Bytomt Vallsbergs gamla tomt	Förundersökning inom delar av bytomten	Bytomten är delvis förundersökt (Ajneborn 2012)
3	L2020:10454	Boplats, vikingatid	Förundersökning inom delar av boplatsen	Boplatsen är delvis förundersökt (Ajneborn 2012)
4	L2020:10429	Boplatslämning övrig, ceremoniell plats	Förundersökning	Nypåträffad fornlämning
5	L2008:3817/ Väderstad 462	Boplats	Förundersökning	Boplatsen lokaliserades år 2008 (Sköld 2008) och delar förundersöktes (Ajneborn 2012) med bristfälligt resultat.
6	L2010:9013, L 2010:9005, L2010:9667 L2009:7480 (Väderstad 7:1–3 och 290) L2009:50 L2010:6014 (Väderstad 189:1 och 189:2) samt L2009:7483 (Väderstad 358)	Gravar i form av stensättningar, samt färdväg	Förundersökning inom fornlämningsområdet tillhörande stensättningarna. Färdvägens sträckning genom planområdet kan med fördel dokumenteras genom inmätning	Eftersom det troligen förekommer flera gravar dolda under markytan blir sannolikt en arkeologisk förundersökning aktuell i hagmarken inom det markparti som redovisas i figur 12. Färdvägen har delundersökts vid tidigare förundersökning (Ajneborn 2012).
7	L2009:7484/ (Väderstad 359). Se figur 3	Skålgropsförekomst	Inga ytterligare åtgärder	Markområdet invid berghällen med skålgropen har ingått i tidigare utredning (Sköld 2008) och förundersökning (Ajneborn 2012) då endast två hårdar och två samlingar av skårviga stenar invid bergets fot lokaliserades.
8	L2020:10428	Boplats	Förundersökning	Nypåträffad fornlämning

Figur 16. Fornlämningsförekomsten medför att förundersökningar, och därefter eventuella slutundersökningar, sannolikt kommer att krävas inför framtida exploatering. Rödmarkerade partier visar var förundersökningar blir aktuella. Skala 1:4000.

Figur 17. Bilden visar sammanställda kartor från mitten och slutet av 1700-talet. Bebyggelsen i byn har numrerats av den som tecknade kartkalken. De områden som föreslås till förundersökning har lagts ovanpå, numrerade och markerade med rött. Skala 1:4000.

Referenser

- Ajneborn, B. 2012. Arkeologisk förundersökning. Vikingatida spår på Vallsbergs bytomt. Östergötland, Mjölby kommun, Väderstad socken, RAÄ 375, 358 och 359. UV Rapport 2012:28.
- Karlsson, E. 2012. Arkeologisk undersökning. Förhistoriska aktiviteter intill ett vattendrag. RAÄ 168, Väderstadverken, Vallsberg 1:34, Väderstad socken, Mjölby kommun, Östergötlands län. ÖLM Rapport 2012:11.
- Larsson, LZ, Jönsson, B, Widgren, M. 1996. Arkeologisk förundersökning, del 1. Kartering av stensträngssystem söder om Väderstad samhälle. E4 delsträckan Väderstad -Stora Åby. Rapport UV Linköping 1996:28.
- Larsson, M & Molin, A. 1998. Nyhem. Stenåldershydda och medeltida röjningsrösen. Arkeologisk slutundersökning. RAÄ 274, Nyhem, Väderstads socken, Mjölby kommun, Östergötland. Rapport UV Linköping 1998:23.
- Molin, F, Larsson, M, Berggren, A. 1999. Arkeologisk undersökning – Väderstadprojektet. Bäckaskog under stenåldern – hus, hydda och kokgropar i kanten av en av en våtmark. Delområde 5 samt del av område 6, RAÄ 279, Bäckaskog, Väderstads socken, Mjölby kommun, Östergötland. Rapport UV Öst 1999:27.
- Petersson, M. 2013. Särskild arkeologisk undersökning. Hulje – en rituell plats från yngre bronsålder och äldre järnålder. Östergötland, Mjölby kommun, Hulje 8:3, RAÄ 251 och 281. UV Rapport 2013:114.
- Sköld, K. 2008. Arkeologisk utredning etapp 2. Grav- och boplatsoområde vid Storgårdsvägen i Väderstad. RAÄ 358, 359 och Objekt 1, Väderstad socken, Mjölby kommun, Östergötland. UV Öst Rapport 2008:36.
- Sundberg, K. 2000. Arkeologisk undersökning – Väderstadprojektet. Rondellen. Boplatslämningar från mesolitikum – neolitikum samt äldre järnålder invid torpet Bergslund. RAÄ 144, Väderstads socken, Mjölby kommun, Östergötland. Rapport UV Öst 2000:4.

Lantmäteriet

RAK

Ekonomiska kartan Väderstad 1948 J133-8E3j50

Lantmäteristyrelsens arkiv

Vallsberg nr 1–8, Ägomätning 1704, akt D134-23:1

Övrigt

Fil. dr. Torbjörn Brorsson, Kontoret för keramiska studier (KKS), Nyhamnsläge.

K-G Eriksson, fastighetsägare Väderstad by.

Administrativa uppgifter

SHMs dnr: 511-00640-2020.

Länsstyrelsens dnr: 431-6753-2020.

Uppdragsnr: 202000986

SHMs projektnr: 750614525.

Intrasiprojekt: 2020:106.

Undersökningstid: 21–29 september 2020.

Projektgrupp: Annika Helander, Katarina Österström,
Maria Sjöquist.

Underkonsulter: Torbjörn Brorsson KKS.

Exploateringsyta: Cirka 90 000 kvadratmeter.

Läge: Fastighetskartan, blad 64FNV.

Koordinatsystem: Sweref 99 TM.

Höjdsystem: Rikets, RH 2000.

Dokumentationshandlingar: Digitala dokumentationshandlingar
lagras tillsammans med Intrasidatabasen.

Fynd: FE228, 249, 534, 790 och 1000006 förvaras hos Arkeo-
logerna, Statens historiska museer, Linköping, i väntan på
fyndfördelningsbeslut.

Bilagor

Bilaga 1. Anläggningstabeller

Område 1. L2020:10426, boplats, mellanneolitikum

Anl. nr	Typ av anläggning	Beskrivning
204	Kulturlager	Humöst mörkt lager med sotstänk, bränd lera, skärvig sten och keramik.
214	Grop	Oregelbunden grop, 1,5×0,9 m stor, som ligger i lager A204. Fyllning av mörk humusblandad lera.
229	Grop	Grop ca 0,3×0,6 m, fyllning mörk humusblandad lera.
240	Kulturlager	Humöst mörkt lager med sotstänk, bränd lera och skärvig sten.
256	Grop	Grop ca 0,6 meter i diameter. Fyllning av mörk humusblandad lera.
269	Grop	Grop ca 1×1,2 m stor, fyllning av mörk humusblandad lera.
279	Kulturlager	Humöst mörkt lager med sotstänk, bränd lera och skärvig sten.
292	Kulturlager	Humöst mycket mörkt lager med sotstänk..

Område 2. L2009:7542/Väderstad 375, Vallsbergs gamla tomt

Anl. nr	Typ av anläggning	Beskrivning
333	Härd	Härd 1×0,65 meter stor och som fortsätter in i schaktväggen. Sot, kol och skärvig sten (stora).
425	Dike	
429	Dike	
434	Stolphål	Stolphål, stenskott ca 0,45 m i diameter. Sotig fyllning.
442	Stolphål	Stolphål stenskott ca 0,4 meter i diameter.
449	Grop	Grop 0,5×0,7 meter stor. Fyllning av mörk humusblandad lera med bränd lera och sotflagor.
456	Grop	Grop 0,6×0,7 meter stor med fyllning av mörk humusblandad lera med bränd lera och sot.
465	Stolphål	Stolphål stenskott, ca 0,3 meter i diameter.
471	Stolphål	Stolphål ca 0,3 meter i diameter. Mörk fyllning med bränd lera.
477	Dike	Obrända ben, ej tillvaratagna
486	Dike	
498	Dike	
506	Dike	Obrända ben och slagg, ej tillvaratagna
510	Dike	
522	Dike	

Område 3. L2020:10454, boplats, vikingatid

Anl. nr	Typ av anläggning	Beskrivning
367	Stolphål	Stolphål, stenskott, ca 0,4 meter i diameter. Fyllning av mörk, humusblandad lera.
375	Stolphål	Stolphål ca 0,4 meter i diameter. Fyllning av mörk humusblandad lera.
381	Stolphål	Stolphål ca 0,35 meter i diameter. Fyllning av mörk humusblandad lera.
387	Stolphål	Stolphål ca 0,4 meter i diameter. Fyllning av mörk humusblandad lera.
393	Stolphål	Stolphål ca 0,4 meter i diameter. Fyllning av mörk humusblandad lera.
401	Grop	Grop ca 0,5×0,3 meter stor. Fyllning av mörk humusblandad lera.

Område 4. L2020:10429, boplatslämning övrig, ceremoniell plats

Topogr. obj. nr	Typ av anläggning	Beskrivning
782	Åfåra	Ursprunglig åfåra med fyllning av sot, kolstänk och skärviga stenar.
1000002	Åfåra	Vattenpåverkad lera

Område 5. L2008:3817/Väderstad 462, boplats

Anl. nr	Typ av anläggning	Beskrivning
530	Kulturlager	Lager innehållande skärvsten, ca 0,15 meter tjockt under 0,1 meter torvsikt. I lagret kom keramik och stolphål. Fortsättning på boplatsen Väderstad 462.
535	Stolphål	Stolphål stenskott, cika 0,35 meter i diameter.
548	Stolphål	Stolphål stenskott av ca 0,15 m stora stenar, ca 0,4 m i diam. Fyllning av mörk humusblandad morän.
553	Grop	Grop ca 0,6 m i diam. Mörk fyllning med skärvig sten ca 0,05 m stora.

Område 8. L2020:10428, boplats

Anl. nr	Typ av anläggning	Beskrivning
654	Härd	Härd ca 0,6×0,8 meter stor oregelbunden, fyllning av humusblandad morän med sot och kol.
671	Härd	Härd 0,7×0,6 meter stor, fyllning av humusblandad morän med skörbrända stenar, sot och kol.
684	Härd	Härd ca 0,5×0,7 meter stor med skärvig sten cirka 0,1 meter, sot och kol.
691	Härd	Härd cirka 1 meter i diameter, sot, kol och skörbrända och skärviga stenar, 0,1 meter stora.
701	Dike	
711	Dike	
720	Dike	
724	Dike	
728	Dike	
732	Störhål	Störhål cirka 0,1 meter i diameter.
735	Störhål	Störhål cirka 0,1 meter i diameter.
746	Dike	
754	Härd	Härdrest cirka 0,6 meter stor, sotig lera med kolstänk.
764	Botten av grop	Lätt mörkfärgning 1,4×0,7 meter stor. Troligen botten av en grop.

Bilaga 2. Fyndtabeller*Område 1. L2020:10426, boplats, mellanepolitikum*

Fyndenhet	Sakord	Material	Vikt (g)	Antal	Antal fragm.	Kommentar
228	Keramik	Keramisk lera	34,5	1	2	Mellanneolitisk typ. Framkom i ytan av lager 204.
249	Keramik	Keramisk lera	0,8	1	1	Framkom i ytan av lager 240.

Område 4. L2020:10429, boplatslämning övrig, ceremoniell plats

Fyndenhet	Sakord	Material	Vikt (g)	Antal	Antal frag.	Kommentar
790	Föremål/redskap	Flinta	8,6	1	1	Framkom vid kanten av åfåran T782. Har en skarp egg och ett inhak skapat av retuscher.

Område 5. L2008:3817/Väderstad 462, boplats

Fyndenhet	Sakord	Material	Vikt (g)	Antal	Antal frag.	Kommentar
534	Keramik	Keramisk lera	6,2	1	2	Framkom vid grovrensning av lager 530.
1000006	Bryne	Skiffer	18,2	1	1	Framkom vid grovrensning av lager 530.

**Storgårdsområdet i Västerstad
inför detaljplan inom Vallsberg 1:1 m.fl.**

Arkeologerna, Statens historiska museer, har genomfört en arkeologisk utredning, etapp 2, i Väderstads samhälle inför detaljplaneläggning. Vi har tidigare utfört utredning och förundersökning i anslutande områden. I denna rapport tas ett helhetsgrepp om fornlämningsförekomsten i planområdet.

Arkeologerna

Statens historiska museer